

İSLAMİ LİTERATÜRDE İSRÂİLİYYÂT TERİMİNİN KÖKENİ VE KULLANIMI*

Roberto TOTTOLİ**

ev.: Mesut KAYA***

I. *İsrâîliyyât*, Kur'an kıssaları ve İslâmî literatürdeki Peygamber hikâyelerine ilişkin eser ve çalışmalarda sıklıkla sözü edilen bir terimdir. Çağdaş İslâmî tefsirlerde ise *isrâîliyyât*, kozmogoni (kâinatın yaratılışı) salihler ve peygamberlerle ilgili, Yahudi kökenli olduğu varsayılan, dolayısıyla İslâm'a yabancı olan rivayet ve malzemeleri ifade eder.¹ Bu terim aynı zamanda modern Batı çalışmalarında, ortaçağ tefsir ve tarih klلياتında toplanmış olan Kitab-ı Mukaddes'e ait (Biblical) konulara ilişkin malzemeleri ifade etmek için de kullanılır.

Norman Calder yeni bir alıřmasında², modern çalışmalarda *isrâîliyyât* teriminin kullanımını değerlendiren, kısa fakat dikkat çekici bazı tespitler yapmıştır. Calder şuna işaret etmiştir: İslâmî literatürde terim, bu malzemelerin hakiki kökenine ilişkin bir anlam taşımaz. Fakat bunun yerine, bu malzemelere teolojik muha-

* Makalenin orijinal adı 'Origin and Use of the Term Isrâ'liyyât in Muslim Literature' olup *Arabica*, 46 (1999) s. 193-20'da yayımlanmıştır. Bu makalede, Alman filozof Reinhar Koselleck tarafından geliştirilen ve düşünce tarihinde çığır açan "begriffsgeschichte" (kavram tarihi) metodunun (bkz. Bedri Gencer, *İslâm'da Modernleşme 1839-1939*, Ankara, 2008, 101, 116) başarılı bir rneği görülecektir. Yazar, kendisinin de ifade ettiği bazı eksikleri olmakla beraber, metodu "israiliyyat" terimi üzerinde uygulamış ve kayda değer sonuçlara ulaşmıştır. (ev.)

** Dr. C. Adang'a, Prof. M. Lecker ve Prof. A. Rippin'e bu makalenin ilk taslağı üzerindeki yorumlarından dolayı teşekkür etmek isterim. (Roberto Tottoli, Napoli L'Orientale niversitesi'nde İslam ve Arap Edebiyatı Profesörü. Yazarın İtalyanca ve İngilizce alışmaları bulunmaktadır. evirdięimiz makalede İtalyanca çalışmalarının bir kısmına referansta bulunmuştur. Bunlardan başka, *Vita di Ges secondo le tradizioni islamiche* (Sellerio 1992) (*İslami Geleneklerde İsa'nın Hayatı*) *Vita di Mosè secondo le tradizioni islamiche* (Sellerio 1992) (*İslami Geleneklerde Musa'nın Hayatı*) gibi eserleri vardır. İngilizce'de ise asılları İtalyanca olduğu anlaşılan, *Biblical Prophets in the Qur'an and Muslim literature* (2002) (*İ profeti biblici nella tradizione islamica*, Paideia 1999) ve *The Stories of the Prophets of Ibn Mutarrif al-Tarafı* (2003) (*Le Qisas al-Anbiyâ' di Tarafı*, Napoli 1996) gibi çalışmaları vardır. Ayrıca *The Encyclopaedia Of The Qur'an* (EQ, Brill 2001-2006) adlı Kur'an Ansiklopedisine de çeşitli maddeler yazmıştır.)

*** Arş. Grv., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mesudkaya@hotmail.com

¹ Tam bir tanımı için bkz. I. Goldziher, "Mélanges Judéo-arabes-IX", REJ, 44 (902) 64-66.

² "Tafsir from Tabarî to Ibn Kathîr: problems in the description of a genre, illustrated with reference to the story of Abraham", *Approachs to the Qur'an* içinde, edisyon G.R. Hawting and Abdul-Kader A. Shareef, London, 1993, 137, 37. dipnot, Calder burada Newby'ı eleştirir (bkz. 27. dipnot); ayrıca bkz. J. Fück, "Zum Problem der koranischen Erzhlungen", OLZ, 37 (1934), 75.

lefebin bir simgesi olarak, “çoğu zaman dikkatsizce ve polemik amaçlı kullanılır.” Calder haklı olarak, *isrâîliyyât* teriminin tefsir terminolojisine, önceki nesil Kur’an müfessirleri tarafından sokulan ve onun itiraz ettiği malzemeleri tanımlamak üzere İbn Kesîr’le birlikte girdiğini iddia eder. Andrew Rippin de aynı kitapta³ bu mesele ile ilgilenmiş ve şunları söylemiştir: “*İsrâîliyyât* teriminin ortaya çıkışı ve kullanımını özel bir çalışmayı hak etmektedir; benim izlenimim, bu terimin tefsir literatüründe –tefsir için geçerliliği kabul edilmeyen malzemeleri ifade etmek üzere– yergi amaçlı bir terim olarak, İbn Teymiyye ve İbn Kesîr’le birlikte tedavüle girdiği yönündedir.”

Bu yüzyılın literatüründe geniş bir biçimde kullanılmasına rağmen, *isrâîliyyât* teriminin tarihiyle şu ana kadar ilgilenilmemiştir. Bu çalışma, Arap ve İslam literatüründe *isrâîliyyât*ın zikredildiği çeşitli örnekleri tartışacak, öncelikle ilk kullanımlara göz atacak, daha sonra da İbn Teymiyye ve İbn Kesîr’in eserlerindeki anlamları tanımlayacak, son olarak da kısaca, terimin İbn Kesîr’den sonra ve modern literatürde kullanımını gözden geçirecektir. Burada şuna işaret etmek de önemlidir, bu makale *isrâîliyyât* teriminin geçtiği yerleri incelemeyi amaçlamaktadır, materyallerin hakiki kökenini değil; ki bu materyaller daha eskidir, bu sebeple burada tartışılan terimin ilk kullanımlarından daha önceye gider.⁴

II. *İsrâîliyyât* teriminin ilk ortaya çıkışı, Mes’ûdî’nin (ö. 345/956) *Murûcu’z-Zehab*’indeki bir ibarede bulunabilir. Buna daha önce I. Goldziher tarafından dikkat çekilmiştir.⁵ Mes’ûdî, atın yaratılışıyla ilgili rivayetleri incelerken, kendisinin *funûnü’l-ahbar min ahbar benî isrâîl ve ğayrihâ*’ya (İsrailoğulları ve diğerlerinin rivayetleriyle gelen hikâyelere) dayandığını ifade eder. O, bu tür rivayetlerle ilgili olarak âlimlerin farklı görüşlere sahip olduklarını da söyler. Bu farklı görüşler, bu materyallerin kabul edilip edilemeyeceğine ilişkindir.⁶ Mes’ûdî, bütün bu rivayetlere ihtiyatla yaklaşılmalıdır, zira bunların doğruluğu açık değildir, der. Sonra da şunu ekler: *Hiye lâhıka bi’l-isrâîliyyât mine’l-ahbâr ve’l-ahbâr an acâibi’l-bihâr (Bu rivayetler, isrâîliyyât türünden haberler ve denizlerin harikaları hakkındaki hikâyelerle birleştirilmiştir.)*⁷

Bu metinde Mes’ûdî, *isrâîliyyât* terimini İsrailoğulları’na aidiyetini açıkladığı abartılı rivayet türünü yani onlarla ilişkilendirilen ve tarihi haberlere dair olan abartılı rivayetleri ifade etmek üzere kullanır.⁸ Şu da açıktır ki *isrâîliyyât*,

³ “Interpreting the Bible through the Qur’ân”, *Approachs to the Qur’an* içinde, 258, 20. dipnot.

⁴ Bu makalenin araştırma safhasında, makalede söz edilenlerden başka, Kur’an tefsirleri, tarih, Peygamber hikâyeleriyle ilgili diğer pek çok eser dikkate alınmıştır. Çalışmaların tamamı için bkz: R. Tottoli, *Le Qisas al-Anbiyâ’ di Tarafî*, tesi di dottorato, Napoli 1996, 697-702. Kullanılan kaynakların genişliği-ne rağmen, bu makale terimin tarihine katkı bakımından bir mukaddime olarak düşünülmelidir. Terimin asırlar içindeki gelişimini görmek ve tam bir incelemesini yapmak için, Arap-İslam literatürünün bütününe araştırmak gereklidir.

⁵ “Mélanges judéo-arabes-IX” 65.

⁶ Mes’ûdî, *Murûcu’z-Zehab ve Meâdinü’l-Cevher*, ed. C. Pellat, Beyrut 1966-79, II 370-372 no. 1352-1354.

⁷ *Murûcu’z-Zehab*, II, 372 no. 1354; bkz. Ahmad M.H. Shboul, *el-Mas’ûdî and His World*, London 1979, 97-101, Burada yazar, Kitab-ı Mukaddes’e ait rivayetler ve Mes’ûdî’nin eserlerinin kaynaklarını ele almaktadır. Ayrıca bkz. T. Khalidi, *Islamic Historiography, The Histories of Mas’ûdî*, Albany 1975, 43, 36 3. dipnot.

⁸ Bkz. Goldziher, “Mélanges judéo-arabes-IX” 65.

Mes'ûdî'nin bu rivayetleri aldığı özel bir kitabın adı değildir. Bu, onun kaynaklarından biri olmadığı gibi, teknik bir terim de değildir. Zira kelimeye bu ibarenin ötesinde başkaca rastlanmaz. Aslında Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*'inde, aynı malzemelerle çok sık ilgilenmekte, fakat bu esnada terimi kullanmamaktadır. Mes'ûdî, Kitab-ı Mukaddes tarihi ve peygamberleri hakkındaki hikâyelerle –yani genellikle *İsrâîliyyât* diye adlandırılan şeylerle- ilişkili kaynaklarını açıklarken “Vehb b. Münebbih (ö. 110/728) ve diğerleri tarafından yazılan *Kütübü'l-Mübteda' ve's-Siyer*”⁹ zikretmekte, Vehb b. Münebbih ve İbn İshak (ö. 151/768)¹⁰ gibi müelliflerin kitaplarına benzeyen “*kütübü'l-mübteda*”ya başvurduğunu söylemektedir. Dahası Mes'ûdî zikrettiği rivayetleri değerlendirdiği diğer pasajlarda da terimi hiç zikretmemektedir. Böylelikle o, mesela: Bunlar râvilerin hayal güçleri tarafından yaratılmış hikâyelerdir, der¹¹ ve “İramezâtî'l-İmâd” ile ilgili bir rivayetin ardından, zikrettiği malzemenin bir tanımını yapmaksızın kayda değer şüphelerini ifade eder.¹² Fakat bir kez geçmiş olmasına rağmen, Mes'ûdî'nin *Murûcu'z-Zeheb*'indeki bu pasaj çok önemlidir, zira bu, açıkça *İsrâîliyyât* teriminin IV/X. asırda bilindiğini ve terimin kozmogoni ve Kitab-ı Mukaddes tarihi ile ilgili güvenilirliği tartışmalı, olağanüstü hikâyelere referansta bulunmak amacıyla kullanıldığını göstermektedir.

Çeşitli anlam nüanslarıyla birlikte *İsrâîliyyât*'ın kullanımına dair daha fazla kanıt, sonraki yüzyıllara ait diğer bazı kaynaklarda da bulunabilir. Terimin daha sonraki kullanımı, İbnu'l-Muraccâ tarafından 430/1040 civarında yazılmış ve yakın zamanda yayımlanmış olan, Kudüs, Halilurrahman ve Şam'ın faziletiyle ilgili rivayetleri toplayan bir külliyat içerisinde yer alır.¹³ Süleyman'ın çocuklarıyla ilgili bir rivayeti tanıtıp isnad zincirindeki râvileri verirken, İbnu'l-Muraccâ şu cümleleri kaydeder: “*Haddesânâ fi'l-İsrâîliyyât an Vehb İbn Münebbih*” (Bu râviler bize Vehb İbn Münebbih'ten gelen *İsrâîliyyât*'tan rivayette bulunmuşlardır.)¹⁴ Bu alıntı bazı noktalardan Mes'ûdî'nin *Murûcu'z-Zeheb*'inden farklılık göstermektedir. Zira terim malzemenin veya rivayetin türünü akla getirmemektedir. İbnu'l Muraccâ'nın terimi kullanımı kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde *Kitâbu'l-İsrâîliyyât* adlı kitaptan doğrudan bir bahis gibi gözükmektedir. Bu kitap Vehb İbn Münebbih adı altında yaygın olan rivayetlerle alakalıdır.

İbnu'l-Muraccâ'dan sonra, *İsrâîliyyât* Gazâlî (ö.505/1111) tarafından zikredilmiştir. Burada terim bir kitabın adı olarak verilmiştir. Gazâlî, temel eseri *İhyau Ulûmi'd-Dîn*'de râvisini zikretmeksizin bazı rivayetlere yer verir. Fakat râvilerin

⁹ *Murûcu'z-Zeheb*, I, 73 no. 126; ayrıca bkz. I, 63 no. 104; ve krş. I, 12 no. 8.

¹⁰ *Murûcu'z-Zeheb*, II, 292 no. 1204; krş. Makdîsî *Kitabu'l- Bed' ve't-Târih*, ed. C. Huart, Paris 1899-1919, II, 42, Makdîsî bazı ilginç rivayetler zikretmekte ve bunların Vehb, Ka'b ve Mukâtîl'in kitaplarında yer alan rivayet türü olduğunu iddia etmektedir.

¹¹ *Murûcu'z-Zeheb*, I, 144 no. 288.

¹² *Murûcu'z-Zeheb*, no. 1414-1416. Yanlış bir şekilde Mes'ûdî'ye atfedilen *Ahbâru'z-Zamân*'da terimin zikredildiği ilginç bir pasaj vardır. Musa'nın hikâyesini anlatırken, özellikle de Firavun'un İsraililerin kaçtığı fark etmesiyle ilgili Mes'ûdî şunu söyler: “Firavun onların Mısırlı kadınların mücevherlerini aldıklarını fark etti. İsraililer onları almışlar kadınlarına vermişlerdi.” Terim burada İsraili kadınları, *İsrâîliyyât*, ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bkz. *Ahbâru'z-Zamân*, Kahire, 1937, 250.

¹³ *Fedâilü Beyti'l-Makdis ve'l-Halil ve Fedâilü's-Şâm*, ed. O. Livne-Kafri, Shfaram 1995.

¹⁴ İbnu'l-Muraccâ, *Fedâil*, 36 no. 27: Kelime yazmada, *el-İsrâîliyyât* olarak zikredilmiş, editör bunu *el-İsrâîliyyât* diye okunacak şekilde düzeltmiştir.

yerine ve *yurvâ/ruviye fi'l-isrâiliyyât* (bu rivayet isrâiliyatta zikredilmiştir) yahut bir defa *zekera ba'zu'l-ulemâ fi'l-isrâiliyyât* (bazı âlimler isrâiliyyatta zikretmiştir)¹⁵ ifadelerini kullanır. Bunlar aslında kayda değer ifadelerdir, zira bu örneklerde *isrâiliyyât* bu isimdeki bir esere referansta bulunmaktadır. Ve bunlardan hiçbiri Vehb'in adıyla ilişkili değildir. Sonuç olarak, şu mutlaka ifade edilmelidir ki Gazâlî, terimi sistematik anlamda kullanmamıştır. Aslında, Gazâlî terimi İsrâilliler, Peygamberler veya Vehb yahut Ka'bu'l Ahbar'a (ö. 32/652) atıf yapılan rivayetleri aktardığı pek çok pasajda kullanmaz.¹⁶

Daha fazla kanıt, Gazâlî'nin çağdaşı olan bir yazardan Turtûşî'den (ö. 520/1126) gelmektedir. *Sirâcü'l-Mülûk* adlı eserinde o, terimi dört farklı yerde zikreder. Bunların her biri Gazâlî'den alınmışa benzemektedir. Aslında Turtûşî "*isrâiliyyât*" adlı bir kitabı doğrudan kaynak olarak kullanır gibi gözükmektedir. Turtûşî, bu pasajların üçünde rivayetleri, bunların *isrâiliyyât*tan alındığını vurgulayarak tanımlar: *ve ruviye fi'l-isrâiliyyâtı enne İsa...* (*isrâiliyyatta rivayet edildiğine göre İsa...*), *ve ruviye fi'l-isrâiliyyâtı enne nebiyyen...* (*isrâiliyyatta rivayet edildiğine göre bir peygamber...*) ve *ve min aceb mâ ruviye fi'l-isrâiliyyât...* (*isrâiliyyatta rivayet edilen enteresan bilgiler arasındadır...*)¹⁷ Son pasajdaki kullanım bir kanıt olup Mes'ûdî'ninki ile benzerlik göstermektedir. *İsrâiliyyât* burada açıkça mübalağalı ve enteresan anlatılarla alakalıdır (min a'ceb mâ). Terim yine kısa bir iktibasta zikredilmiştir: *ve fi'l-isrâiliyyât enne'l-hedâhid...* (*isrâiliyyatta geçtiğine göre hüdhüdler...*)¹⁸ Burada dikkati çeken, bu pasajlardan hiçbirinde Vehb'den söz edilmiş olmasıdır. Oysa daha başka, yaklaşık on yerde Turtûşî, Vehb'e isnad edilen rivayetleri nakletmekte, onun adını doğrudan ve daha fazla ayrıntı vermeden zikretmektedir. Turtûşî, *el-isrâiliyyât* adını taşıyan bir esere atıf yapar gibi görünmektedir.

Terim hakkında daha fazla bilginin Ebu Bekir İbnu'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) tefsirinde bulunabilmesi çok da şaşırtıcı değildir. Zira o, Turtûşî'nin talebelerinden biridir. İbnu'l-Arabî, terimi beş kez, Kur'an'ın 12:18. ayetini tefsir ederken, Turtûşî'ye benzer bir tarzda zikreder: *fe ruviye fi'l-isrâiliyyât ennellâhe teâlâ...* (rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ...)¹⁹ İbnu'l-Arabî aynı tarzda, Yahya'nın bazı çocuklarla oynamayı reddetmesi ile ilgili rivayetin bir versiyonundan da bahseder: *ve*

¹⁵ *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Kahire 1939, I, 81, IV, 52, 277 (ve *zekera ba'du'l-ulemâ...*), 336, 352, 365, (ve *fi'l-isrâiliyyât*). L. Veccia Vaglieri'nin Gazâlî tarafından terimin kullanılmasına ilişkin sözleri hakkında bkz. *Tavola rotonda sul tema: Cristianesimo e Islamismo*, Roma, Accademia nazionale dei Lincei, 1974, 131: "Per le *İsrâiliyyât* ho la prova che al-Ghazâlî le conosceva e le usava: leggendo infatti scritti ghazaliani sono piu volte nella loro menzione".

¹⁶ Mesela bkz. *İhyâ*, II, 147, 201, 224, 308, III, 9, 37, 89, 107, 163, IV, 161, 191, 219, 344, 375, 411, 439. *İhyâ*'nın diğer bölümlerinde yer alan peygamberler ve İsrâillilere ilişkin pek çok haber, *ve yurvâ enne*, *yahut ve ruviye enne* gibi ifadelerle tanıtılmaktadır, mesela bkz. *Kitâbü Zemmi'd-Dünyâ* (*İhyâ*, III, 196 veya IV, 335). Şu da kaydedilmeye değer: Gazâlî, IV, 227'de (ve *zekera ba'du'l-ulemâ enne Mûsâ*) *isrâiliyyât* terimini zikrettikten sonra, *ve ruviye fi haberin âhar...* ifadesiyle beş satırlık bir haber nakleder.

¹⁷ Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk*, Kahire 1994, I, 69, II, 713, ve I, 87; Krş., L. Jeikho, "Quelques légendes islamiques apocryphes", MUSJ, 4 (1919), 44: *Câe fi'l-isrâiliyyât an Vehb b. Münebbih kara'tu fi kitâbi ba'du'l-enbiyâ...*

¹⁸ Turtûşî, *Sirâcu'l-Mülûk*, II, 715.

¹⁹ *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, III, 40.

*fi'l-isrâîliyyât ennehû kîle li-Yahyâ...*²⁰ Bu pasajlarda İbnu'l-Arabî, "*isrâîliyyât*" adlı bir kitaptan alıntı yapıyor olmalıdır. Fakat tefsirinin diğer iki yerinde, terimi farklı anlamda zikreder. İbnu'l-Arabî, birincisinde kasasü'l-Kur'an'ı (Kur'an kıssaları) ele alırken şunları söyler: Bu Kur'anî kıssalar, mükemmel ve güvenilir kıssalarken, (bu konularla ilgili) *isrâîliyyât* yersiz fazlalıklar ve yanıltıcı tahrifler içermektedir.²¹ İbnu'l-Arabî ikinci olarak da terimi Musa ile evlenen Şuayb'ın (Jethro) kızının hikâyesiyle ilgili olarak zikreder (Kur'an, 28:27-28). İbnu'l-Arabî, Mâlik İbn Enes'in bu konuda *isrâîliyyâta* dayandığı değerlendirmesini yapmaktadır.²² Bu son iki açıklama oldukça önemlidir. Aslında bunlar şunu kanıtlamaktadır: Terim sadece bir kitabın ismi değildir, fakat aynı zamanda tefsirde güvenilir olarak görülen rivayet türünü tanımlamak için kullanılan bir kelimedir.

Terimin zikredildiği başka yerleri, daha sonraki çalışmalarda da görmek mümkündür. İbnu'l-Cevzî (ö.597/1200) terimi, *Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirîn*'inde, sefin kıssalardan hoşlanmadıklarına dair rivayetler bağlamında zikretmiştir. Ömer b. El-Hattâb bir keresinde Tevrat'tan bazı parçaları Peygambere getirmişti. Peygamber ona: "*Kurtar kendini bunlardan Ömer! Özellikle de isrâîliyyâta mevcut olan anlamsız şeyleri*"* dedi.²³ Bu haber, çeşitli açılardan kayda değer bir öne sahiptir. Öncelikle, *isrâîliyyât* Vehb'le bağlantılı olarak zikredilmemiş, kıssa anlatıcılığı ile ilişkilendirilmiştir. İkinci olarak da Peygamber'in sözlerinde, hadisin bir parçası olarak geçmiştir, bir kitabın ismi olarak değil; fakat güvenilir malzemeleri tanımlamak için kullanılmıştır. Özellikle, terim sadece İsrâîlî bilgilere genel bir referans olarak kullanılmayıp Kitab-ı Mukaddes'e ve onun muhtevasına, bir başka ifadeyle salihler ve peygamberler hakkındaki hikâyelere bir referanstır. *İsrâîliyyât*ın anlamı aslında açıkça rivayette telaffuz edilmiştir: Terim kadim insanların hikâyelerini özellikle de Davut ve Urya'nın sahih olmayan hikâyesinde olduğu gibi, İsrail oğullarına ilişkin olup da nadiren sahih olan rivayetleri ifade etmektedir.²⁴ Dahası, şu da ilave edilmelidir, İbnu'l-Cevzî'den yapılan bu alıntılar münferit bir vakadır, çünkü o, terimi ne temel çalışmalarında, ne *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr* adlı tefsirinde ne de kozmogoni ve peygamberlerle ilgili *el-Muntazam* adlı eserinin girişinde zikretmiştir.

²⁰ *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, 249.

²¹ *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, 265: *Fe inne'l-isrâîliyyât zekerûhâ mübeddeleten ve bi'z-ziyâde bâtile mevzûle ev binaksân muharriif li'l-maksîd*. Bundan sonra İbn Arabî sadece şunu söylemektedir: Sadece Kur'an'la uyumlu olan şeyler kabul edilebilir.

²² *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, 506.

*Yazarın "Emtihâ anke yâ umaru/Bırak bunları Ömer" ifadesinden sonra gelen ve İbnü'l-Cevzî'nin kendisine ait olan cümleyi, hadisin bir parçası zannettiği anlaşılıyor. Hâlbuki İbnü'l-Cevzî bu paragrafta şunları söylüyor: "Öncekilerin haberlerine ilişkin kıssalar nadiren sahihtir. Özellikle de İsrailoğullarından gelen..." bundan sonra İbnü'l-Cevzî rivayeti verir ve öncekine atıfla "Özellikle de İsrâîliyyâttan olup da gayri makul olduğu bilinen şeyler (nadiren sahihtir)" der. Nitekim İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-Müşkil* adlı eserinde "Haddisü an benî isrâîl" hadisi bağlamında sadece bu kısmı hadis olarak zikretmiştir. Bkz. *Keşfü'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahîhayn*, thk. A. Huseyn el-Bevvâb, Dâru'n-Neşr, Riyâd, 1997 I, 786. İkinci bir husus da yazarın "emthâ"yı, "emithâ" "muhâl"i "mahâl" şeklinde okumuş olmasıdır. (çev.)

²³ *Ve kad câe Umer b. El-Hattâb bi kelimât mine't-Tevrât ilâ Resûlillâhi fe-kâle lehû emthâ anke ya Umar husûsan iz kad ulima mâ fi'l-isrâîliyyât mine'l-muhâl*: İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirîn*, ed. M. Swartz, Beyrut, 1971, 4: Arapçasında s.10, İngilizcesinde s. 97.

²⁴ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Kussâs*, 4: Arapça s.10, İngilizce, s. 96-97.

Terimin daha ileri bir anlatımı Kazvî'nin (ö. 682/1283) *Acâibu'l-Mahlûkât*'ında görülür. Bu eserde ve şeytan hakkındaki rivayetler arasında bir rivayet tanıtılırken birkaç kez ismi verilmeyen bir kitaptan söz edilir: *ve minhâ mâ zukira fi'l-isrâiliyyât* ([bu hikâyeler arasında] *isrâiliyyât*ta zikredilen şeyler vardır).²⁵ Son olarak terim, Yakût (ö. 626/1299) tarafından zikredilir, fakat sadece Vehb İbn Münebbih'in Yahudi kaynaklarını tanımlamak için kullanılır: *el-kütübü'l-kadîme el-ma'rûfe bi'l-isrâiliyyât, (isrâiliyyât olarak bilinen kadim kitaplar)*²⁶

VIII/XIV. y.y. öncesi yazarların terimi sistemli bir biçimde kullanmadıkları, şu ana kadar tartışılan delillerden açıkça anlaşılıyorsa da, terimin bu ilk kullanımlarından hareketle bazı genel sonuçlar çıkarılabilir. Burada şunu da hatırlatmak önem arz etmektedir: Peygamber Kıssalarını içeren ilk eserler *isrâiliyyâtı* hiç zikretmezler, fakat bununla birlikte terim dördüncü yüzyıldan sonra açıkça görülmeye başlanacaktır.²⁷ Dahası terimin burada bir araya getirilen alıntuları göstermektedir ki *isrâiliyyât* kısmen de olsa farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu anlamların ilki, yukarıdaki pasajların bazılarında daha önce vurgulandığı gibi *isrâiliyyât*, Arap Literatüründe bu ismi taşıyan bir eser mevcut olmasa bile muhtemelen bir kitabın adıdır.²⁸ Daha sonraki bazı kaynaklar Vehb İbn Münebbih'in *Kitâbu'l-İsrâiliyyât* diye bir eser yazdığını beyan etmektedirler, fakat bu eserin literatürde, bu yetersiz alıntuları dışında hiçbir izi yoktur. R.G. Khoury, Vehb'in *Kitâbu'l-İsrâiliyyât*'ı ile ilgili meseleyi ele almış ve şuna işaret etmiştir: Her ne kadar ilk kaynaklar, mesela onun az veya çok benzer konularla ilgilendiği *Mübteda ve Kısasü'l-Enbiyâ* adlı eseri gibi başka kitap isimlerini sürekli onunla ilişkilendirirlerse de, bu kaynaklar Vehb'e ait bu isimde bir kitaba hiç atıf yapmamışlardır.²⁹

²⁵ *Acâibu'l-Mahlûkât ve Ğarâibu'l-Mevcûdât*, Kahire, 1966, 213.

²⁶ Yakût, *İrşâdü'l-Erib ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, VII, Leiden 1927, 232; ayrıca bkz. J. Horovitz, "The earliest biographies of Prophet and their authors", *IC*, 1 (1927), 556.

²⁷ Newby'nin: "Terim ilk yüzyıldan itibaren genel bir kullanıma sahiptir" iddiası tashihe muhtaçtır; bkz. G.D. Newby, "Tafsir *isrâiliyyât*", *Journal of American Academy of Religion, Thematic Issue 47,4* (1979), 686. Aynı şekilde buna zıt bir ifade olan, terim İbn Kesîr'den önce kullanılmamıştır, görüşü de tashihe muhtaçtır; bkz. A.H. Johns, "David and Bathsheba. A case study in exegesis of Qur'anic storytelling", *MIDEO*, 19 (1989), 263. R. Freestone, *Journeys in Holy Land*, Albany 1990, 183, 7.dipnot, çağışmasında terimin IX. yüzyıldan önceki eserlerde görünmediğini söyler.

²⁸ Aynı malzemeyle ilgili erken dönem kaynaklarında *isrâiliyyât* teriminin görünmediğini ifade etmek de önemlidir. Bunun örneği için bkz. M.J. Kister'in "*Haddithû an banî isrâ'îla wa-la haraja: a study of an early tradition*", *IOS*, 2 (1972), 215-239 (Ayrıca aynı yazarın: *Studies in Jahiliyye and Early Islam*, eserine bkz., London 1980, XIV).

²⁹ Bkz. R.G. Khoury, *Wahb b. Munabbih*, Wiesbaden 1972, I, 203-5, 247-57. İlk atıf, Hacı Halife (Kâtip Çelebi)'nin *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*'undadır. Ed. G. Flügel, Leipzig-London 1835-58, V, 40. Büyük bir ihtimalle *Kitâbu'l-İsrâiliyyât, Mübteda*'nın daha sonra alternatif bir ismi olmuştur. Vehb'in *Mübteda*'sının çeşitli isimleri için bk, Sa'lebî, *Kıyasu'l-Enbiyâ el-Müsemmâ Arâisü'l-Mecâlis*, Kahire, 1954, 102, ve Khoury'nin söylediği hakkında bkz., *Wahb b. Munabbih*, 222; F. Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, I, Leiden 1967, 306, M. Lidzbarski, *De prophetis, quae dicuntur, legendis arabicis*, Leipzig 1893, 2-3; A.A. Duri, *The Rise of Historical Writings Among the Arabs*, ed. L.I. Conrad, Princeton, 1983, 126-7; H. Schwarzbaum, *Biblical and Extra-Biblical Legends in Islamic Folk-Literature*, Walldorf-Hessen 1982, 60. Ayrıca bkz. Hacı Halife, kitabında *Kıyasu'l-Enbiyâ ve Kıyasu'l-Ahyâr*'ı zikreder, *Keşfü'z-Zunûn*, IV, 518. İbn Nedîm, *Fihrist*'inde Vehb'e herhangi bir kitap isnad etmez; *Kitâbu'l-Mübteda*'yı yeğeni Abdulmun'im b. İdrîs'e nispeti hakkında bakınız, T. Nagel, *Die Qisas al-anbiya'. Ein Beitrag zur arabischen Literaturgeschichte*, Bonn 1967, 65; ve N. Abbott, "An Arabic papyrus in the Oriental Institute. Stories of Prophets", *JNES*, 5 (1946), 171.

Yukarıda alıntıladığımız pasajlarda müellif veya râvi isminin verildiği görülmemekte olup sadece basit bir *ve yurvâ/ruviye fi'l-isrâîliyyât* (*isrâîliyyâtta* rivayet edilmiştir) ifadesi geçmektedir. Yâkût bir yana, sadece İbnu'l-Muraccâ, Vehb b. Münebbih'in ismini terimle yan yana zikretmektedir. Bu örnekte onun ismi, muhtemelen *isrâîliyyât* adlı bir kitaptan alınan bir rivayetin râvisi olarak görünmektedir: *Haddesûnâ fi'l-İsrâîliyyât an Vehb b. Münebbih el-Yemânî enne...*³⁰ Buradan açıkça anlaşılmaktadır ki, *yurvâ/ruviye fi'l-İsrâîliyyât* Vehb'e ait özel bir kitabı göstermez.³¹ Aksine kozmogoni, Peygamberler ve İsrail oğullarına ait hikâyeler hakkındaki folklorik anlatıları konu edinen ve bu ismi taşıyan kitap veya risalelere referansta bulunmaktadır. Bu folklorik risaleler, Vehb, Ka'b ve Kitab-ı Mukaddes'e ait haberlerde uzman olan diğer şahıslarla ilişkilendirilebilir. İlk kaynaklar bu türün eserleri hakkında açık kanıtlar içermektedir. Mesela, Makdîsî'nin (355/966'da yazılan) *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih*'inde bu çok açıktır. Makdîsî, bu türün kısas anlatıcıları tarafından yayılan meşhur rivayetlerini tartışırken –ki bunları kesin bir biçimde reddetmektedir– açıkça bu malzemelerin, “Vehb, Ka'b ve Mukâtil (b. Süleyman ö. 150/767) tarafından yazılan” adı belirsiz kitaplarda bulunabileceğini, daha fazla ayrıntı vermeksizin ifade etmektedir.³² Başka bir pasajda Makdîsî, özel bir kitap ismi vermeksizin, aynı kitap veya risalelere *kütübü'l-kussâs* diyerek imada bulunur.³³ Taberî'nin(ö. 311/923) tabîinden Katâde'ye atfettiği *Kısas* muhtemelen bu türden bir eserdir.³⁴

Yurvâ/ruviye fi'l-İsrâîliyyât ifadelerinin bir kitabın veya kitapların adına işaret ettiği oldukça güçlü bir faraziyedir, fakat anlaşıldığı kadarıyla bu ifadelerin, bu eserlerde toplanmış olan rivayetlerin külliyyatını(corpus) tanımlama ihtimali de vardır. Aslında *isrâîliyyât* bu anlamda başka yerlerde de görülmektedir. Buralarda kelime, daha önce Mes'ûdî tarafından da beyan edildiği gibi, güvenilir olmadığı düşünülen, bu sebeple de kabul görmeyen kozmogoni ve peygamberler hakkındaki rivayet türünü göstermek üzere kullanılmaktadır. Ne var ki kelimenin bu anlamda kullanılması geniş bir kabule mazhar olmamıştır. Bu, kelimenin başka yazarlar tarafından kullanılmamış olması gerçeğiyle de kanıtlanmıştır. Mesela Taberî, İbn Abbas'ın Ka'bu'l-Ahbâr'ı İslam'a Yahudi rivayetlerini sokmakla suçladığına ilişkin

³⁰ İbnü'l-Muraccâ, Fedâil, 36 no. 27. Bkz. yukarısı s. 3-4.

³¹ V. Chauvin, *La recension égyptienne des Mille et une nuits*, Bruxelles 1899, 75-78 no. 23-29, Turtûşî, Demîrî, Kazvînî ve İbşîhî'den gelen ve onların *isrâîliyyât* terimini zikrettikleri ve bunları Vehb'in eserine atfettikleri yerleri toplamıştır. Bu yöntemin tutarsızlığı, Horovitz tarafından daha önce vurgulanmıştı, “The earliest biographies of the Prophets”, 556. Ayrıca bkz. Khoury, *Wahb b. Munabbih*, 252-55, 253. bölümde.

³² *Kitâbu'l-Bad'*, II, 42. Ayrıca bkz. İbnü'l-Verdî, *Harîdâtü'l-Acâib ve Farîdâtü'l-Garâib*, Kahire ts., 12.

³³ *Kitâbu'l-Bad'*, II, 47.

³⁴ *Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, I, ed. M.A. el-F. İbrahim, Kahire 1960-67, I, 13 [=ed. M.J. de Goeje et. al., Leiden 1879-1901, I, 11]. Aynı konuyla ilgilenen kitapların *isrâîliyyât*tan farklı isimlendirmeleri daha sonraki kaynaklarda da bulunabilir; Meclisî'nin *Bihâru'l-Envâr*'ında Beyrut, 1983, XI, 341, Taberî'ye nispet edilen *Kitâbu'l-Kısas*'a; Sibî İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-Zamân fi Târihi'l-Ayân*'ında I, ed. I. Abbas, Beyrut 1985, 195, 202, 205, 208, 210, 263, 340, 404, 415, 458, Mukâtil b. Süleyman'a atfettiği *Kitâbu'l-Mübtedâ'*ya bk; Mukâtil'in *Mübtedâ'*sı hakkında bkz. C. Gilliot, “Muqâtil, Grand exégète, traditionniste et théologien maudit”, *JA*, 279 (1991), 45. Bu problem hakkında ayrıca bkz. L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique musulmane*, Paris, 19542, 73; “Un certain nombre d'oeuvres de l'islam ascétique paraissent être de libres transpositions d'oeuvres chrétiennes: (...) Vehb son mobtadâ et ses isrâ'iliyyât”.

naklinde, *isrâiliyyâtı* zikretmemiştir.³⁵ Aynı şey, el-Heysem'in (ö.467/1075) *Kıyasu'l-Kur'an*'ındaki benzer bir yerde de vardır. Burada bir rivayetin *muhtereâtü'l-yahûd* (Yahudi uydurması/bid'ati)nden alındığı ifade edilir. Bu ifade, yukarıdaki pasajlarda tartışıldığı gibi, ilk kez Mes'ûdî, daha sonra İbnu'l-Arabî ve İbnu'l-Cevzî tarafından zikredilen *isrâiliyyât* teriminin bir müteradifi gibi görünmektedir.³⁶

III. Eserlerinde *isrâiliyyâtı* zikreden diğer bir müellif de İbn Teymiyye'dir (ö.728/1328). İbn Teymiyye, Kur'an ve sahih hadislere dayalı saf bir İslam düşüncesinin lehinde ve sağlam bir temele dayanmayan bid'atler olarak gördüğü batıl halk inançlarının aleyhinde konuşurken, kabul etmediği veya reddettiği kitap ve rivayetleri ifade etmek üzere, sık sık *isrâiliyyât* terimini kullanır. İbn Teymiyye, bir Kur'an ayetini tefsir eden bir rivayetin ardından, *Kussâsa* dair kısa bir incelemesinde şöyle der: *Hâzâ mezkûrun fi'l-isrâiliyyâtı leyse lehû isnâdün ma'rûfun ani'n-nebiyyi* (bu *isrâiliyyâtta* zikredilmiş olup Hz. Peygambere ulaşan sahih bir senedi yoktur).³⁷ Terim onun *Fetvalar*'ında benzer şekillerde gelmektedir; bunlardan biri: *Hâzâ mâ zekerâhu fi'l-isrâiliyyâtı leyse lehû isnâdün ma'rûfun*³⁸ olup bu, "Ben yere göge sığmam, mümin kulunun kalbine sığarım" anlamındaki hadis-i kudsî ile ilgili bir yerde geçmektedir.³⁹ *Mezkûr fi'l-isrâiliyyât* ifadesi oldukça yeni olmakla beraber *yurvâ fi'l-isrâiliyyâtın* müteradifi gibi görünmektedir. Aslında burada terim, muhtemelen bir kitabın veya kitaplar kategorisinin adını tanımlamaktadır.

Diğer bazı yerlerde terim, bir rivayetler kategorisini tanımlamaktadır. İbn Teymiyye, Âdem'e cennetten gelen harfleri (hurûf) ele alırken, iki faslın başlığı olarak *isrâiliyyât* terimini zikretmekte,⁴⁰ burada bu malzemelere karşı tavrını açıkça sergilemektedir. Alfabe harflerine ilişkin efsane hakkında İbn Teymiyye, bunlar İbn Kuteybe ve Taberî gibi müelliflerin Vehb, Ka'b ve Muhammed b. İshâk (ö. 150/767) gibi, Peygamber hikâyeleri hakkında, Yahudi hikâye ve efsanelerinden (*el-ehâdîsü'l-isrâiliyye*) nakilde bulunan kimselerden rivayet ettikleri şeylerdir;* fakat bunlar, Müslümanların rivayetlerine mutabık olmadıkça kabul edilmez, der. Yahudi hikâyeleri (*el-ehâdîsü'l-isrâiliyye*) terimi, aynı faslın daha sonraki diğer pasajlarından da anlaşılacağı gibi, hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde *isrâiliyyâtın* müteradifidir. İbn Teymiyye, bu harflerin Âdem'e secde etmesini tartışırken şunu ifade eder: Bu, doğruluğunu gösterecek sahih hiçbir senedi olmayan bir Yahudi hikâyesidir. İbn Teymiyye akıl yürüterek şu neticeye varır: "*İsrâiliyyât*, sahih İslâmî

³⁵ Taberî, *Târîhu'r-Rusul*, I, 65 [=I, 62]; ayrıca bkz. Sa'lebî, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, 18; ve D.J. Halperin-G.D. Newby, "Two castrated bulls: a study in the Haggadah of Ka'b al-Ahbâr", *JAOS*, 102 (1982), 631-638.

³⁶ El-Heysem b. Muhammed, *Kıyasu'l-Kur'an*, Ms Princeton, Yahuda, 49, 16a.

³⁷ *Mecmûatü'r-Resâilü'l-Kübrâ*, Beyrut, ts. II, 354.

³⁸ *Mu'cemü'l-Fetâvâ*, Kahire 1988, II, 195.

³⁹ İbn Teymiyye, *İlmü'l-Hadîs*, Kahire 1985, 524; ve *el-Ehâdîsü'd-Daîfe ve'l-Bâtıla*, Kahire 1989, 11, ve *Ahâdîsü'l-Kussâs*, Kahire 1993, 32, no. 4: *Ani'llâhi: mâ vesianî semâi ve lâ ardî ve lâkin vesianî kalbî abdi'l-mü'min, hâzâ mezkûr fi'l-isrâiliyyât leyse lehû isnadun ma'rûfun ani'n-nebiyyi*.

⁴⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûatü'r-Resâil ve'l-Mesâil*, (bask. ed. M. R. Rida), Beyrut 1992, III, 382-3. Bölümünün adı şöyledir: *İnzâlü'l-hurûf alâ adem mine'l-isrâiliyyât, ve lâğûzu'l-i'timâd alâ'l-isrâiliyyât illâ mâ sebete bi-nassin merfûn mütevâtir*.

* Bu cümle daha çok İbn Teymiyye'nin kendi ibaresine dayanılarak tercüme edilmiştir. (çev.)

rivayetlerden bilinen şeylerle uyumlu olması halinde kabul edilebilir, bunların iktibas edilmesinde bir sakınca yoktur.”⁴¹

İbn Teymiyye'nin *isrâîliyyâtı* daha sonraki telaffuzları, nedense ilk öncekilerden farklıdır. Onun için *isrâîliyyât* sadece bir kitaplar kategorisinin yahut bir rivayet türünün adı değil, daha ziyade ilk eserlerde alıntılanan ve Müslümanların sahih rivayetleriyle uyum arz etmedikçe bütünüyle reddedilmesi zorunlu olan Yahudi kökenli güvenilir rivayetler külliyyatıdır. Bu malzemeler, Kitab-ı Mukaddes'e ait hikâyelerde uzman olan, Vehb, Ka'b, İbn İshak ve diğerleri gibi isimlerle doğrudan alakalıdır. Doğrusu bu, İbn Kesîr'in eserleri ve modern literatürdeki terimin yaygın anlamıdır ve İbn Teymiyye terimi, bu tarzda ilk kullanan kimsedir. Ama yine de İbn Teymiyye'nin bu tür malzemelere referansta bulunmak üzere *isrâîliyyât* terimini sistematik bir biçimde kullanmadığı da vurgulanmalıdır. Sözgelimi Kur'an tefsirlerine ilişkin çalışmasında, sadece İslam'la uyumluluk gösterirse kabul edilebilecek olan güvenilir rivayet türünü ele alırken İbn Teymiyye, bu rivayetlere *isrâîliyyât* olarak değil, *el-ehâdîsü'l-isrâîliyye* diyerek referansta bulunur.⁴²

IV. Tarihçi ve müfessir İbn Kesîr (ö.774/1373), eserlerinde *isrâîliyyâtı* sistematik bir biçimde kullanan ilk kişidir. O, bunu yaparken üstadı İbn Teymiyye'nin izinden gitmiş, hem terimin kullanımında hem de anlamında doğrudan ondan ilham almıştır. Aşağıda görüleceği gibi, aslında *isrâîliyyât*, İbn Kesîr'in eserlerinde Kitab-ı Mukaddes ve kozmogoniye ait konularla ilgili, Yahudi kökenli olduğunu düşündüğü güvenilir rivayetleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Ayrıca *isrâîliyyât* onun eserlerinde daha dar kapsamda, bir kitabın veya kitapların adıdır. Aşağıda İbn Kesîr'in tefsir ve dünya tarihi gibi temel eserlerindeki ibarelerde geçen *isrâîliyyâtın* pek çok kullanımı tartışılacaktır.

İbn Kesîr'in eserlerinde, *isrâîliyyâtın* kullanıldığı pek çok örneğin bir kısmı, kabul görmeyen rivayetler külliyyatını tanımlamaktadır. Bu İbn Kesîr'in, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'nin mukaddimesinde yer verdiği bir meseledir: “Biz *isrâîliyyât*tan sadece Allah'ın kitabına muhalif olmayan şeyleri zikredeceğiz.”⁴³ Buna göre *isrâîliyyât* Müslümanların sahih bilgileriyle uyum arz ettiğinde kabul edilebilir.⁴⁴ İbn Kesîr'in terimle tam olarak neyi kastettiği diğer pek çok yerde daha çok tebellür etmektedir. İlk olarak İbn Kesîr, bir konuya veya rivayete ilişkin *isrâîliyyâtı* ele alırken, terimin sıklıkla, İslam'a yabancı olmasına rağmen ona giren Yahudi kaynaklı malzemeleri tanımladığını vurgular. Hatta İbn Kesîr, oldukça önemli bir yerde, bu İsrâîlî malzemenin İslamî rivayetlere nasıl karıştığını da açıklar. Rivayete göre, Yermük savaşı günü (15/636), Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö.65-70/685-90), Ehl-i Kitab'ın bilgilerini içeren iki deve yükü kitap bulmuş, pek çok *isrâîliyyât* bunlardan yayılmıştır.⁴⁵ Bu örnekte terim, Abdullah b. Amr gibi bir şahsın doğrudan Yahudi

⁴¹ İbn Teymiyye, *Mecmûatü'r-Resâil ve'l-Mesâil*, III, 451.

⁴² *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, Kahire, 1988, 95; ayrıca bkz. 76-77.

⁴³ *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1985, I, 6.

⁴⁴ Örnek olarak bkz. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Beyrut, ts. III, 245. Burada bir rivayet hakkında, İbn Abbas, bunun bir kısmını israililiyyat olarak kabul edilebilecek olan ve Ka'b 'a dayanan bir haberden almıştır, denir.

⁴⁵ *el-Bidâye*, I, 24: metinde *dâmileteyni*, hikayenin kısaca tekrar edildiği I, 190'daki gibi *zâmileteyni* ile değiştirilmelidir.

kaynaklarından aldığı ve İslamî rivayetlere soktuğu malzemeleri tanımlamaktadır. Kuşkusuz *isrâiliyyât* burada *ahbâru benî isrâîl* gibi ifadelerin eşanlamlısıdır, nitekim bu, İbn Kesîr'in Abdullah b. Amr'ın hikâyesini *el-Bidâye*'nin başka bölümlerinde tekrar ettiği yerlerden de anlaşılmaktadır.⁴⁶ Yahudi kaynaklarıyla doğrudan ilişkiye başka yerlerde de işaret edilmekte, buralarda sözü edilen malzemelerin İsraililerin icat ve hayal güçlerinden alındığını ve bunun da onların cehaletlerinden kaynaklandığı söylenmektedir.⁴⁷

İbn Kesîr her ne kadar, İslam'a uygun olan *isrâiliyyâtta* her hangi bir sakınca yoktur, önermesinde bulunsa bile, yukarıda tartışılan son pasajlar onun bu malzemelere yönelik bakış açısının bir kanıtıdır. Gerçekten o, terimi kullanırken sabit bir biçimde, şiddetle reddettiği ve kabul etmediği malzemeleri ifade etmektedir. Mesele İbrahim'in oğlunu kurban etmesiyle ilgilenirken, İbn Kesîr, oğlun İsmail olduğunu, İshak olduğunu iddia eden herkesin, *isrâiliyyâta* dayandığını söylemektedir.⁴⁸ *İsrâiliyyât* burada Yahudilerle ilgili şeylerin eşanlamlısıdır, dolayısıyla güvenilmez rivayetlerdir. Bu tefsirde Davud'un Câlût'u (Golyat) öldürüşünün anlatıldığı Kur'an ayetini tefsir ettikten sonra İbn Kesîr, onu sapanla öldürdüğüne dair rivayetin *isrâiliyyâttan* alındığını söyler.⁴⁹ Kârûn kıssasını işlerken de İbn Kesîr çok açık konuşur: *ve kad zekeera kesîrun mine'l-müfessîrin hâhunâ isrâiliyyat kesîra* (çoğu müfessir burada pek çok *isrâiliyyât* zikretmiştir).⁵⁰ Hârut ve Mârut hakkında kulaktan kulağa dolaşıp gelen bilgileri reddetmek isterken İbn Kesîr, bunların çoğunun *isrâiliyyât* olduğunu ifade eder.⁵¹ Son olarak İbn Kesîr, Peygambere ait olduğu iddia edilen bir rivayeti kabul etmezken, bu ğaribdir, sahih de olabilir, *isrâiliyyâttan* alınmış da olabilir, der.⁵²

Bu malzemelere yönelik olarak gösterilen aynı bakış açısı, İslamî gelenek içinde bunları yayan kimselere yönelik olumsuz tavırlarda da kendini göstermektedir. *İsrâiliyyâtla* en sık ilişkilendirilen isim Ka'bu'l-Ahbâr olup İbn Kesîr'in düşüncesine göre o, Ehl-i Kitab'ın kitaplarından yahut doğrudan Yahudi bilginlerinden malzeme almıştır.⁵³ Dahası İbn Kesîr'in *isrâiliyyâtı* yermesi, Ka'b gibi bir Yahudi

⁴⁶ *el-Bidâye*, I, 190: *ahbâr benî İsrail*; ve *el-Bidâye*, I, 38: ayrıca *ahbâr isrâiliyye*: *Tefsîr*, I, 121, III, 233, ve *el-Bidâye*, I, 143 (İbn İshak'la birlikte); *ehâdis isrâiliyya*: *Tefsîr*, I, 109, 462; *habar isrâîli*, *Tefsîr*, 851;... *asluhû isrâîli*: *el-Bidâye*, I, 293; ayrıca bkz. *Tefsîr*, I, 208: "Ka'b'a atfedilen bir rivayet Yahudilerin kitaplarından alınmıştır"; I, 257: *min kütübi ehli'l-kitâb*; ve II, 400: *fi kütübi'l-enbiyâ*.

⁴⁷ *el-Bidâye*, I, 37: *min vad'ı isrâiliyyîn*, I, 38. *Min ahbâri benî isrâîl... min hurâfâtihim*; I, 278: *el-isrâiliyyât... min vad'ı cühhâli benî isrâîl*. Başka bir kitapta, *en-Nihâye fi'l-Fiten ve'l-Melâhim*, Beyrut, 1988, 12, İbn Kesîr aynı konuyla ilgili şunları söyler: *İsrâiliyyâtın bir dayanağı yoktur, bunların gerçek manada ne olduğunu sadece Yüce Allah bilir. Ancak şu kesindir ki bu ne Yahudi kitaplarında ne de Ehl-i Kitab'ın kitaplarında zikredilmiştir*.

⁴⁸ *el-Bidâye*, I, 159: *müstenedühü ennehû İshâk innemâ huva isrâiliyyât*.

⁴⁹ *Tefsîr*, I, 453.

⁵⁰ *el-Bidâye*, I, 311; ayrıca bkz. *Tefsîr*, I, 117: *ve yekau fihî isrâiliyyât kesîra*.

⁵¹ *el-Bidâye*, I, 48: *âsârun kesîra ğâlibuhâ isrâiliyyât*; benzer bir ifade II, 13'te: *hâhunâ kisasın ve ahbâran ekseruhâ isrâiliyyât*.

⁵² *Tefsîr*, I, 49.

⁵³ Özellikle *Tefsîr*, III, 164'e bkz. Burada Muâviye'nin, Ka'b'ın 18:84. Kur'an ayetine ilişkin rivayetini nasıl sınağına dair geniş bir tasvir vardır. Burada şu da söylenir, Ka'b'ın "sahifeleri"nde (*suhuf*) pek çok *isrâiliyyât* vardır ve bunların çoğu hatalı, tahrif edilmiş ve uydurulmuş hikâyeler olup bunlara hiç kimsenin ihtiyacı yoktur, bu rivayetler pek çok kötülüğe sebep olmuştur. Özellikle bkz. *el-Bidâye*, I, 59, burada Ehl-i Kitab'ın Sahifeleri (*Suhuf*) zikredilmiştir, krş. *el-Bidâye*, I, 18, II, 63,88.

mühtedisini sert bir biçimde eleştirmesiyle sınırlı değildir. Aksine bu eleştiri başka râvileri de kapsamaktadır. Yukarıda gösterildiği gibi, Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın adı bu malzemelerin yayılmasıyla ilişkili olarak zikredilir. Aynı şekilde Kur'an tefsirinin babası İbn Abbas'ın (ö. 68/678) adı da *isrâîliyyât* bağlamında geçer. İbn Kesîr, İbn Abbas'a atfedilen bir rivayet hakkında, o bunu *isrâîliyyât*tan almıştır, değerlendirmesini yapar.⁵⁴ Diğer pasajlar daha önemlidir, mesela bu pasajlarda Buhârî (ö. 256/870) Beyhakî (ö. 458/1066) gibi hadis külliyatı musanniflerinin eserlerine, *isrâîliyyât*la ilişkili materyali dâhil ettikleri söylenmektedir.⁵⁵ İbn Kesîr'in olumsuz tavrı, şu örnekte ise oldukça yumuşamıştır: Buhârî, Beyhakî ve İbn Abbas bu malzemenin yayılmasının suçluları olsalar da, bunları uydurmakla suçlanamazlar.

Rivayet ve görüşlerin basit ifadelerle, *isrâîliyyât*tan alındıkları beyan edilerek değerlendirildiği başka pek çok pasajda, terimin anlamı pek açık değildir. Bu veriler, sadece Yahudi kaynaklı rivayetler külliyatına değil, bir kitaba veya kitaplara referans olabileceğini akla getirir. Mesela, *mütelakkân/telakkâhu mine'l-isrâîliyyât* (*isrâîliyyât*tan alınmıştır)⁵⁶ yahut benzer şekilde *ma'hûz mine'l-ani'l-isrâîliyyât*,⁵⁷ ve *hâzâ/huve/küllühû mine'l-isrâîliyyât*,⁵⁸ ve *ğâlibuhâ mine'l-isrâîliyyât*,⁵⁹ gibi ifadelerde de aynı durum geçerlidir. Tefsirinin bir başka yerinde, Âdem'in yeryüzüne indirilmesi konusuyla ilgili bölümde, İbn Kesîr, bu tür rivayetler *verciu... ilâ'l-isrâîliyyât* (kaynağı *isrâîliyyât*tır) der.⁶⁰ İbn Kesîr, tefsirinin sadece bir yerinde terimi bir kitabın adını ifade etmek üzere kullanmıştır. Atın yaratılışını mübalağalı bir şekilde anlatan bir rivayeti değerlendirirken ve Kur'an 16:8'i tefsir ederken İbn Kesîr, şunları yazar: *ve zekera Vehb İbn Münebbih fi isrâîliyyâtihî*, (Vehb b. Münebbih *isrâîliyyât*'ında zikretmiştir).⁶¹ Dikkat çekilmesi gereken bir nokta da şudur, bu, *isrâîliyyât*ın Vehb İbn Münebbih'in adıyla ilişkili olarak bulunabildiği tek pasajdır. Aslında, terimi zikrettiği başka yerlerin hiçbirinde İbn Kesîr, onun adını *isrâîliyyât* uydurmacısı veya derleyicisi olarak zikretmez.⁶² Terimin bu şekilde geçmesi kuşkusuz çok önemlidir ve bu, İbn Kesîr'in bu adı taşıyan kitapları bildiğine bir delil teşkil eder.⁶³

⁵⁴ *el-Bidâye*, I, 21: *ehazahû İbn Abbâs radiyallâhu anhu ani'l-isrâîliyyât*; krş. I, 156; *Tefsîr*, III, 245: İbn Abbas bu rivayetin bir kısmını Ka'b'ula ulaşan, kabul edilebilir *isrâîliyyât*tan almıştır.

⁵⁵ *el-Bidâye*, I, 6, burada şu söylenmektedir: Buhârî tarafından Amr b. el-Âs'tan, "*haddisû an benî isrâîle*" ifadesiyle aktarılan hadis, *mahmûl ale'l-isrâîliyyât el-meskût anhâ indenâ*; ve II, 298, burada şu söylenmektedir: Beyhakî, Ka'be'nin Âdem zamanında inşasıyla ilgili olarak, *zekera mâ verade mine'l-isrâîliyyât*. Ayrıca bkz. I, 106: Müslim hakkında, burada bir rivayetle ilişkili olarak bu da *min ğarâibi sahih-ı Müslim*, denmektedir. İbn Kesîr daha sonra, Ebû Hureyre'nin bunu Ka'b'dan işittiğini söyler. (Fakat *isrâîliyyât* terimi burada zikredilmez.) Burada, İbnü'l-Arabî'nin daha önce Enes b. Mâlik'i *isrâîliyyâta* dayanmakla suçladığı da hatırlanmalıdır.

⁵⁶ *Tefsîr*, II, 390, III, 718, IV, 731; *el-Bidâye*, I, 18, 86, 96, 156, 157, 307, II, 26, 63.

⁵⁷ *Tefsîr*, II, 47; *el-Bidâye*, I, 21, 158, II, 46; ve bkz. *Tefsîr*, III, 457: *men zeama... ehaza zâlike mine'l-isrâîliyyât*.

⁵⁸ *Tefsîr*, II, 691, 747, III, 537; IV, 54: *ve hâzihtü kulluhâ mine'l-isrâîliyyât*; *el-Bidâye*, I, 100, 278, 338, II, 31,51; bazı farklı ifadeler için de bkz. *Tefsîr*, III, 164; ve *el-Bidâye*, I, 237.

⁵⁹ *Tefsîr*, II, 146.

⁶⁰ *Tefsîr*, II, 332.

⁶¹ *Tefsîr*, II, 873.

⁶² Örnek olarak bkz. *el-Bidâye*, I, 222.

⁶³ İbn Kesîr'in eserlerinde, terimin Vehb'den başka birine ait bir kitabın adı olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. Mesela Ka'bu'l-Ahbâr *isrâîliyyât*la ilişkili birkaç yerde zikredilir. Ayrıca diğer bazı pasajlar

Şüphesiz İbn Kesîr, *isrâîliyyâtın* öncelikle doğrudan Yahudilere ait olduğunu düşündüğü kozmoloji ve Kitab-ı Mukaddes tarihine ilişkin güvenilmez rivayet türüne; ikinci olarak da bir kitabın veya kitapların ismine delalet edecek şekilde sistematik kullanımını geliştiren ilk kişidir. İbn Kesîr'in eserlerinde, *isrâîliyyât* teriminin anlam ve kullanım dizisi, yukarıda tartışılan literatürden ve üstadı İbn Teymiyye'nin eserlerinden farklılık göstermez. Özellikle İbn Kesîr'in itirazları teolojiktir ve doğrudan, ona göre önceki yazarların İslam'a elemenden sokağları rivayet türü aleyhinedir. Onun reddiyesi, sadece Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb İbn Münebbih gibi, bu malzemeleri yayan kimselere değil, aksine diğer râvilere ve İbn Abbas ve Buhari gibi bu materyalleri toplayan müelliflere yöneliktir. Sonuç olarak, terimin açıkça Vehb'in kitabını ifade ettiği pasaj, münferit bir durum olmakla beraber şunu göstermektedir, İbn Kesîr en azından bu malzemeleri içeren bu isimdeki bir kitabı biliyordu ve ondan alıntı yapıyordu.

V. *İsrâîliyyâtın* kullanımlarını, İbn Kesîr'den sonraki diğer bazı müelliflerde de bulmak mümkündür. Ancak bu dönemin literatürü üzerinde yapılacak kapsamlı bir araştırma⁶⁴ İbn Kesîr'den sonra *isrâîliyyâtın* kullanımının tam bir portresini çizmeye imkân verecektir. Fakat burada dikkate alınan eserler şunu göstermeye kâfidir, ne bir yazar İbn Kesîr örneğini takip etmiştir, ne de onun yaptığı tarzda terimi kullanmıştır. Özetle, terimin İbn Kesîr tarafından sistematik olarak kullanımı, genel bir kabule mazhar olmamıştır. Bunun kanıtını mesela, İtkân'ında *isrâîliyyât*tan hiç söz etmeyen Suyûtî (ö. 911/1505) teşkil etmektedir. Hâlbuki insan, bunu orada bulmayı umut ederdi. Suyûtî, tefsirler için bu materyallerin faydasız olduğunu söylerken *isrâîliyyâtın* müteradifi olduğu kuşkusuz olan *tevârih isrâîliyye*'yi zikretmektedir.⁶⁵

Ama yine de, *isrâîliyyâtın* bazı kullanımları, terimin ya bir malzeme türünü ya da bir kitabın yahut kitapların adını ifade ettiğini göstermektedir. İbn Hacer (ö. 852/1448) gibi son dönem müellifleri arasında da *isrâîliyyât*, İslam'a Yahudi kültüründen giren malzemeyi ifade etmektedir.⁶⁶ Aynı zamanda terimin başka bazı kul-

→

gösteriyor ki, İbn Kesîr onun sahifelerini (*suhuf*), yani Ka'b'in adı altında mütedavil olan yahut ona atfedilen malzemeleri toplayan kitap veya risaleleri bilmektedir. Fakat İbn Kesîr hiçbir yerde bu "sahifeler" in adının *isrâîliyyât* olduğunu ifade etmez. Aslında, İbn Kesîr *isrâîliyyâtı* Kab'ın adıyla birlikte zikrederken, kitapları veya risaleleri tanımlamak için değil, terimi sürekli olarak ona atfedilen malzemeyi tanımlamak için kullanır. Buna *Tefsîr*, III, 164'teki uzun bir pasaj delil teşkil etmektedir. Ka'b tarafından bir Kur'an ayetine getirilen açıklama aleyhinde Muâviye tarafından yapılan bir sınamanın ele alındığı bu pasajda İbn Kesîr şunları söyler: fakat onun "sahifeler"inde mesele *isrâîliyyât*tan alınmıştır. (*ve lâkinne's-ş-e'n fî suhufihî innihâ mine'l-isrâîliyyât*). Ka'b'a ait bu "sahifeler"den bahisler, *el-Bidâye*'de, başka bir pasajda da yer almaktadır. Burada İbn Kesîr, Ebû Hureyre bu rivayetleri Ka'b'in "sahifeleri"nden almıştır, *an suhufihî*; bkz. *el-Bidâye*, I, 17, der.

⁶⁴ Bu problemler için bkz. İsmail Sâlim Abdülâl, *İbn Kesîr ve Menhecuhû fi't-Tefsîr*, Kahire, 1984, 246 vd., 314 vd.

⁶⁵ Kahire, 1978, II, 238; I. Goldziher tarafından aktarılmıştır, *Muhammedanische Studien*, II, Halle a.s. 1890, 166 [*Muslim Studies*, II, Eng. ed. S. M. Stern, London 1971, 156]. Ayrıca bkz. İbşîhî, *el-Mustatraf fî kullî fennin mustatraf*, Beyrut, 1991, 184: *el-âsârü'l-isrâîliyya*. Ayrıca *el-lân*'ında terimi zikretmeyen Şehâvî'ye bkz: F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, 335.

⁶⁶ Bu, J. Fück tarafından zikredilmiştir, "Zum Problem der koranischen Erzählungen," *OLZ*, 37, (1934), 75: Onun *Nuhbetü'l-Fiker*'inden. Ayrıca Zehebî'nin (ö. 748/1348): "Ka'bu'l-Ahbâr pek çok *isrâîliyyât* yaymıştır" dediği; L. Cheikho tarafından herhangi bir kaynak gösterilmeden alıntılanmıştır,

→

lanımları, *isrâîliyyâtın* bir kitabın veya kitapların adı olduğunu ifade etmektedir. İbşîhî (ö. 850/1446'dan sonra), terimi *Mustatraf*'ındaki bazı rivayetleri ve *fi'l-isrâîliyyât* yahut *ve ruviye/ve yurvâ fi'l-isrâîliyyât* ifadeleriyle tanıtırken üç kez zikretmiştir.⁶⁷ Bu örnekler, Turtûşî'nin ifadelerine çok benzemektedir. Demîrî (ö. 808/1405) terimi, *Hayâtü'l-Hayavân*'ında Vehb'e atfedilen bir rivayeti değerlendirirken sadece bir kez zikretmiştir: *ve kad câe an Vehb b. Münebbih fi'l-İsrâîliyyât*.⁶⁸ Bu örnekteki ifade tarzı, İbnu'l-Muracca'daki ifadeyle aynıdır.

Şimdi, yukarıda tartışılan malzemeden, birkaç genel sonuç çıkarma ihtiyacı doğmaktadır. İbn Kesîr'den önceki yazarlarda, *isrâîliyyât* terimi bazen belirli bir yazarla ilişkili olmaksızın bir kitabın adı, bazen de mübalağalı ve güvenilmez rivayetleri ifade etmek üzere çok genel bir anlamda kullanılmıştır. Yukarıda ifade edile geldiği gibi, bu hakikatin sadece bir yorumu ihtimali vardır; o da terimin Peygamberler ve yaratılışın harikalarına dair folklorik rivayetleri toplayan bazı kitapların yahut risalelerin adı olduğudur. Bu da terimin genel anlamını nasıl kazandığını göstermektedir. İbn Teymiyye ve özellikle de İbn Kesîr'le birlikte terim, bu müelliflerin kanaatine göre İslam'la hiçbir ilişkisi olmayan, Yahûdi kökenli olup, Ka'bu'l-Ahbâr gibi Yahudi mühtediler yoluyla İslam'a giren rivayetleri ifade etmek üzere tefsir terminolojisine girmiştir. İbn Kesîr'in eserlerindeki başka bazı yerlerde terim, bir kitabın veya kitapların adını ima eder fakat terimin bu kullanımları ikincil olarak düşünülebilir. Sonuç olarak, terim bilinmeyi ve çeşitli anlamlarda kullanılmayı sürdürse bile, görünen o ki şu yüzyıla kadar son dönemlerdeki hiçbir müellif, *isrâîliyyât* temrinin kullanımında İbn Kesîr'in izini takip etmemiştir.

VI. *İsrâîliyyât*, en geniş etki alanına bu yüzyılda ulaşmıştır ve zamanımızda tefsirle ilgili gerek çağdaş İslamî literatürde gerekse Batılı oryantalistik çalışmalarda, kozmogoni ve peygamberlere ilişkin rivayetleri tanımlayan en yaygın terim olmuştur. Terimin yeniden biçimlendiricisi, Muhammed Abduh'tur (ö. 1905). Terim, talebesi Reşid Rıza'nın (ö.1940) doğrudan onun öğretilerinden esinlendiği, temel eseri *Tefsîru'l-Menâr*'da pek çok kez kullanılmıştır.⁶⁹ Aslında Muhammed Abduh, daha ilk kuşaklardan silsile halinde gelmesine ve İslamî literatürü bütünüyle kaplamasına rağmen, *isrâîliyyât* diye adlandırılan malzemenin sahihliğini ve geçerliliğini tamamen reddetmiştir.⁷⁰ Reşid Rıza üstadının izinden gitmiş, onun *isrâîliyyâtı* şiddetle reddetmesinden bile daha radikal davranmıştır. Onun düşüncesine göre bu rivayetler, İsrâîlî malzemeyi İslam'a sokarak, ona zarar vermek amacıyla üretilmiştir.⁷¹ Reşid Rıza'nın tavrı o kadar uç noktadadır ki, pek çok rivayetin kesin bir biçimde ve tamamen reddedilmesini, İslam'ın kökenleriyle ilişkili önemli

→

"Quelques légendes islamiques apocryphes", 36. [*Siyaru A'lâmi'n-Nübelâ*'da şu bilgi geçmektedir: "Rasûlullah'ın ashâbıyla sohbet eder, İsrâîlî kitaplardan onlara bahsederdi." III, 489, no.111. (çev.)]

⁶⁷ İbşîhî, *el-Mustatraf*, 785, 787, 827.

⁶⁸ Demîrî, *Hayâtü'l-Hayavân*, Kahire, 1978, I, 446.

⁶⁹ *Tefsîru'l-Menâr*, Beyrut, 1973, I, 9, ve I, 18 tefsire girişte; ayrıca her cildin fihristine bkz.

⁷⁰ Bkz. J.J.G. Jansen, *The Interpretation of the Koran in Modern Egypt*, Leiden 1980, 27 [Türkçe çevirisi, *Kur'an'a Bilimsel, Filolojik, Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahmân Açar, Ankara, 1993, 54-55 (çev.)]; ve R. Tottoli, "La Moderna esegesi islamica ed il rifiuto delle *isrâîliyyât*: le leggende sul bastone di Mosé mutato in serpente", *Annali di Ca' Foscari*, serie orientale 21 (1990), 26-27.

⁷¹ Bkz. Jansen, *The Interpretation of the Koran*, 27(çev. 54-55) ve M.H. ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, Kahire 19762, II, 588-9.

şahsiyetlerin açıkça tenkit edilmesini kabul etmeyen diğer çağdaş Müslüman âlimler tarafından bile eleştirilmiştir.⁷²

Muhammed Abduh'un öğretilerini müteakip *isrâîliyyât*ın sözde reddi, modern Kur'an tefsiri ve İslam ilahiyatının başlıca tartışmalarından biri olmuştur.⁷³ Aslında bu mesele, Gibb tarafından açıklandığı gibi, hem modernist hem de tefsir perspektiflerini sıkıntıya soktuğunu düşündükleri bu malzemedeki rahatsızlık duyan geleneksel müfessirlere de uyarlanabilir.⁷⁴ Kuşku yok ki bu, terimin, günümüz tefsirleri tarafından reddedilen malzemeyi ifade etmek üzere, sürekli olumsuz anlamda kullanıldığı bu yüzyıldaki en ciddi yükselişi yakalamasının da sebebidir.⁷⁵

Son yıllarda, bazı yazarlar *isrâîliyyât* meselesiyle müstakil çalışma düzeyinde ilgilenmektedirler. Fakat bunu, terimin kökenine ve İslamî literatürdeki kullanımlarına inmeksizin yapmaktadırlar. Bu çalışmalarda ortaçağ tefsir külliyatları, onların içeriklerinin ve kendilerine *isrâîliyyât* atfedilen şahısların tahlilleriyle birlikte bir inceleme bulunabilir.⁷⁶ Mesela, R. Na'naa, bu konuda kapsamlı bir araştırma yapmaya girişmiş fakat *isrâîliyyât* meselesini tam bir tasvire muvaffak olamamıştır.⁷⁷ Bu modern kitaplarda *isrâîliyyât*la ilgili yeni hiçbir şey yoktur fakat *isrâîliyyât*ın reddi, Taberî ve Suyûtî gibi külliyatlarına bu malzemeyi dâhil eden ortaçağın bazı ünlü müelliflerinin de reddini beraberinde getirmektedir.⁷⁸

Sonuç olarak, II. Dünya Savaşı bittikten sonraki yıllarda *isrâîliyyât* terimi, çağdaş İsrail devletinin kurulmasıyla ilişkili olarak yeni bir ikincil anlam kazandı. İlginçtir ki, 1946 gibi erken bir tarihte, Reşid Rıza'nın talebesi Ebu Reyve, dikkate değer bir başlıkla bir makale kaleme aldı: "İlk Siyonist Ka'bu'l-Ahbâr".⁷⁹ Benzer şekilde, başlığında *isrâîliyyât* bulunan, terimin sadece çağdaş İsrail devletiyle ilişkili politik meseleleri ima ettiği başka kitaplar da yayımlanmıştır.⁸⁰ İkincil anlamları bir tarafa, şu açıktır ki Muhammed Abduh, terimin kullanımına ve çağdaş dönemde

⁷² Bkz. G.H.A. Juynboll, *The Authenticity of the Tradition Literature, discussion in Modern Egypt*, Leiden 1969, 122f.

⁷³ Bkz. Juynboll, *The Authenticity of Tradition Literature*, 121-38.

⁷⁴ H.A.R. Gibb, *Modern Trends in Islam*, Chicago 1947, 73-74. [Türkçe çevirisi, *İslâm'da Modern Eğilimler*, çev. M. Kürşad Atalar, Ankara, 2006, 71 (çev.)]

⁷⁵ Örnek olarak bkz. Abdulâl, *İbn Kesîr*, 314, *isrâîliyyât* terimini *hurafat el-isrâîliyye (Yahudi masalları)* ifadesinin müteradifi olarak kullanmaktadır.

⁷⁶ Örnek olarak bkz. Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-İsrâîliyyât ve'l-Mevdûât fî Kütübi't-Tefsîr*, Kahire, 1973; bu çalışma için bkz. R. Tottoli, "Nota su una recente posizione critica nei confronti delle *isrâîliyyât*", *Oriente Moderno*, 70, (1990), 115-8; Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *el-İsrâîliyyât fî't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, Kahire, 1986, (1970'lerdeki ilk ed.).

⁷⁷ *el-İsrâîliyyât ve Eseruhâ fî Kütübi't-Tefsîr*, Şam-Beyrut 1970, 71-105.

⁷⁸ Bkz. Abdullah Mahmud Şihâte, *el-Kur'ân ve't-Tefsîr*, Kahire 1974, 241-275. Ayrıca bkz. M. Abdüsselâm Ebu'n-Nîl tarafından tahkiki yapılan Mücâhid'in *Tefsîr*'i, editör burada onun *isrâîliyyât*ı dışarıda bıraktığını söylemektedir. Bu tahkik hakkında bkz. C. Gilliot, "Textes arabes anciens édités en Egypte" *MIDEO*, 21 (1993), 440-41,

⁷⁹ Juynboll, *The Authenticity of Tradition Literature*, 130f.

⁸⁰ Ahmed Bahauddin, *İsrâîliyyât*, Kahire 1965, *İsrâîliyyât ve mâ ba'del Udvân*, Kâhire 1967; Aîşe Abdurrahman, *el-İsrâîliyyât fî'l-Ğazvi'l-Fikeri*, Kahire, 1975. Terim, olumsuz bir anlam yüklenmeksizin, A.A. Mursî'nin Yahudi folkloruyla ilgili eserlerinde, Yahudi rivayetlerini göstermek üzere kullanılmıştır: (F.M. Cûdî ile) *el-Fülklûr ve'l-İsrâîliyyât*, Kahire, 1977; "el-Fülklûr ve'l-İsrâîliyyât", et-Türâsü's-Şa'bi, 8 (1977), 21-46.

isrâîliyyâta yönelik tutuma ilham vermiştir. Aynı zamanda bu tavır, Muhammed Abduh yoluyla, İbn Kesîr'in tavrı tarafından da ilham edilmiştir.

Terimin çağdaş batılı araştırmalarda kullanımı, çağdaş İslamî literatürde terimin yükselişini takip etmiştir. I. Goldziher, terimi ve tanımını *Muhammedanische Studien* adlı çalışmasında ilk zikreden kimsedir. Burada *kussâs*'la ilgilenirken *isrâîliyyâtı* "Kitab-ı Mukaddes şahsiyetleri etrafında uydurulmuş hikâyeler" ve "İsrailliler dönemindeki şahısların efsaneleri" olarak tanımlamıştır.⁸¹ Bu makalenin başında değinildiği gibi, Goldziher bu terimi ayrıca *isrâîliyyât* meselesini ele aldığı, bu çalışmanın başında da bahsi geçen bir makalesinde kullanmıştır.⁸² Goldziher'i izleyerek B. Heller kelimenin müfredini "İsrâîliyya", "israelitischen Geschichten" [isrâîlî hikâyeler] diye tercüme etmiş, daha sonra da terimi, abartılı hikâyeler külliyyatıdır, doğru veya yanlış Vehb b. Münebbih'le irtibatlıdır, diye tanımlamıştır.⁸³ Dahası Heller bir başka makalede, *isrâîliyyâtın* bir araya getirilmesi gerektiğini şöyle dile getirir: Bunlar "les legendes qui se présentent provenant des sources juives".⁸⁴

İsrâîliyyâtın sürekli aynı anlamda kullanıldığı son dönem eserlerinde, terimin kullanımları hakkında başka bir şey söylemeye gerek yoktur. Hakikaten, bu yüzyıl boyunca terim hem İslamî literatürde hem de Batılı çalışmalarda geniş bir yaygınlık kazanmış ve Kitab-ı Mukaddes tarihi ve kozmogoni hakkındaki rivayetleri gösteren genel bir terim olarak kabul edilir olmuştur.⁸⁵

⁸¹ *Muhammedanische Studien*, II, 167, (=Eng. ed. *Muslim Studies*, II, 156).

⁸² I. Goldziher, "Mélanges Judéo-arabes-IX", *REJ*, 44 (1902) 64-66. Onun *Die Richtungen der islamischen Koranauslegung*, Leiden, 1970 (ilk ed. 1920), 68, çalışmasının konuyla ilgili bir dipnotunda Goldziher, O. Loth'tan Ka'bu'l-Ahbâr'ın "*Yahudilik* (yahûdiyyât)" yaydığını nakleder ki burada "yahûdiyyât" *isrâîliyyâtın* eşanlamlısıdır. Goldziher'den sonra, ayrıca bkz. B. Chapira, "Legendes bibliques attribués a Ka'b el-Ahbar," içinde, *REJ*, 69 (1919), 93: *Israyliat*.

⁸³ "Die arabischen Marchen," *Anmerkungen zu den Kinder- U. Hausmarchen der Brüder Grimm* içinde, J. Bolte, G. Polivka, Leipzig 1930, 381.

⁸⁴ "Récits et personnages bibliques dans la légende mahométane", *REJ*, 85 (1928), 136. Heller burada *isrâîliyyât* teriminin Goldziher, Lidzbarski ve J. Horovitz tarafından ele alındığını fakat M. Lidzbarski'nin (*De prophetis, que dicuntur, legendis arabicis*, Lipsiae 1893, 4, 47) ve Horovitz'in ("The earliest biographies of the Prophet", 556) *isrâîliyyâtla* sadece bu addaki Vehb İbn Münebbih'e atfedilen kitapla ilişkili olarak ilgilendiklerini söylemektedir.

⁸⁵ Terimin anlamları hakkındaki bir tanım için bkz. *EI2*, s.v. (G. Vajda).